

'Ingveonismen en isoglossen'

Verslag van de bijeenkomst van Rijnlandse Geschiedenis op donderdag 20 april 2023 in Sassenheim

Alfred Bakker

foto's: J.W. (Joop) Kret

Rijnlandse Geschiedenis organiseerde op 20 april 2023 in De Coy in Sassenheim drie lezingen over dialecten. De Stichting Oud Leimuider-Rijnsaterwoude, sinds 2020 deelnemer aan (kortweg) Rijnlandse Geschiedenis (RG), was ook uitgenodigd. De eindredacteur van Tijdinghen was aanwezig en verzorgde dit verslag.

1. Opening door Wim Bleijje

Voorzitter *Wim Bleijje* leidde in en sloot af. Hij bekende een Leienaar te zijn en het bijbehorende dialect te spreken. De lezingen gingen over de achtergronden van dialecten, waar ze gesproken werden en of dit nog steeds gebeurt.

1 Voorzitter Wim Bleijje trapt af.

2. Noordzee-Germaans – Aad van der Geest

Aad van der Geest (bestuurslid Oud-Sassenheim en mederedacteur RG) verzorgde een PowerPoint presentatie over het Noordzee Germaans dat hem al van jongs af aan boeide. Aad toonde zijn schoolschriftje met plaatsnamen en hun etymologie. In 1989 sloot hij zich aan bij een landelijke werkgroep, die water-, veld- en plaatsnamen trachtte te verklaren. Daarin kwam de Germaanse klankverschuiving aan de orde. Verder is Aad lid van de 'Stichting A.G. van Hamel' (Keltische studies in de Nederlanden). Het is inmiddels duidelijk dat ook boven de rivieren Keltische namen bestaan: Tjonger = Kuinder, Hunze = Con-isa (beide betekenen 'samenwater'). Uit 'The passing of the Frisians' (1928) was al duidelijk dat in Friese terpen Keltische voorwerpen zijn opgegraven. Op de zogenaamde Peutinger-kaart, die teruggaat tot de tijd van keizer Augustus, worden de bewoners bij York de 'Parisi' genoemd. Via een klankverschuiving zou Parisi>Farisi>Frisi mogelijk te verklaren zijn. Ook de Chauken (Noordwest Duitsland) en de Menapiërs waren Kelten. Een Friese overwinning op de Romeinen in 28 na Chr. bij het Baduhennae lucus (Keltisch) wordt gelokaliseerd bij Gaasterland. In tijden van nood kozen de Kelten de sterkste man tot leider, dat was meestal een smid, die een steen als aambeeld gebruikte.

2 Aad van der Geest voor een goedgevulde zaal

'Koning' Arthur, die zijn 'zwaard uit steen trok', was dus zeer waarschijnlijk een smid. De Friezen en andere stammen zijn omstreeks 200 voor Chr. geermaniseerd, maar veel

Keltische namen bleven bestaan: Nehalennia (godin van de zouthandelaren en zeevaarders), Arduhenae (godin van de hoogten) = Ardennen.

Omstreeks 450 (of eerder) leefden ook de Juten op de strandwallen. Hun aanwezigheid verklaart het voorkomen van het woord 'croft' (krocht) op de strandwallen van Noord en Zuid-Holland en het Engelse Kent. Een oude bron van namen in de landstaal is de Goederenlijst van St. Maarten, die terugvoert tot schenkingen van Karel Martel in 722. De monniken praktiseerden 'sound into spelling'. Zij schreven op, wat zij hoorden vanuit de landstaal, en vertaald in hun eigen (Kerk) Latijnse spelling kwam tevoorschijn wat wij nu lezen. Op de lijst staan enkele namen met een duidelijk Noordzee Germaans karakter. Het element Munde in Warmunde >Warmond is afgeleid van Man, men of min, met een betekenis van water of moeras. Polgest > Poelgeest= hogere geest (zandgrond). Sassenheim = nederzetting bij zeggewater? In de vochtige gebieden tussen de strandwallen groeide veel rietzegge. Aad vertelde dat in de ondergrond bij zijn huis ook nog steeds een flinke laag rietzeggeveen in de ondergrond zit.

3. Dialecten in Nederland en Vlaanderen - Veronique De Tier

Veronique De Tier was ondermeer redacteur van het woordenboek Vlaamse Dialecten, van 1985-2020 verbonden aan de Universiteit van Gent en van 2003-2021 werkzaam als dialectoloog bij het Instituut voor de Nederlandse Taal in Leiden (veronique.detier@ugent.be).

Een dialect doet niet onder voor de nationale taal. Alleen zijn uitspraak, woordenschat en grammatica niet vastgelegd. Vanaf de 19de eeuw wordt onderzoek gedaan naar dialecten. Johan Winkler heeft de verschillen vastgelegd via de parabel van de verloren zoon (te vinden in de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren - DBNL ¹). In de jaren zestig gingen de Universiteit van Gent en het Meertens Instituut het veld in met de bandrecorder voor dialectopnamen ².

Dialecten variëren op alle fronten: klank, woorden en woord- en zinsbouw. Verschillen in klank en woorden zijn zichtbaar gemaakt op kaarten van het Meertens Instituut (arebei, freze, bezie, beer, bes). In Rijnland heette een vlinder ooit kapel. Bekende voorbeelden van woord- en zinsbouw zijn 'hebben gedaan' of 'gedaan hebben', kunnen-kennen en liggen-leggen (deze laatste twee betreft klankverschillen). In Rijnland wordt vaak 'kerrek' gezegd voor 'kerk'.

De afbakening van gebeurt het vaakst op basis van klankverschillen. Dialect afbakenen aan de hand van woordgebruik is moeilijker. Het Rijnstreeks wordt gesproken in het Hollands-

3 Veronique De Tier

¹ <https://www.dbnl.org/>

² zie [Nederlandse Dialectenbank \(knaw.nl\)](http://www.knaw.nl)

Utrechtse taalgebied, met overgangen naar aangrenzende gebieden. De geschiedenis van de Hollands-Utrechtse dialecten hangt nauw samen met de ontwikkeling van de standaardtaal (eind 16de en 17de eeuw). De oorsprong van de Hollandse dialecten kan echter teruggevoerd worden tot het Frankisch van omstreeks 800. Uit de dialecten ontstond de standaardtaal, met een grote Hollandse en Brabantse inbreng (val van Antwerpen in 1585).

Die inbreng is te zien aan de klankverandering: H-B 'huis' en elders 'huus'. Het meervoud van 'kind' is een typisch Hollandse inbreng in het standaard Nederlands. Overige verschillen: meisje-meiske, jij-gij, patat-friet. In het Saksisch wordt aan het eind van een woord de '-n' volledig uitgesproken. Het Zeeuws wordt gesproken ten zuiden van het Haringvliet, dus ook op Goeree-Overflakkee: zon-zonne, dijk-diek. Het West-Fries kenmerkt zich door: 'had niks hoord' of 'had niks zien'. Het Hollands-Utrechtse taalgebied is geen eenheid: dialectgrenzen zijn immers geen rechte lijnen, maar bundels van dialectverschillen. Die bundels noemen we isoglossen³. In het H-U taalgebied bestaan ook diverse stadsdialecten, zoals dat van Rotterdam, Den Haag en Leiden.

Ingveonismen of Kust-West-Germaans zijn overblijfselen uit het Saksisch. Zo komt het Kust-West-Germaans in Vlaanderen en in de Hollandse kuststreek van de Saksen (die zowel overstaken naar Engeland als op onze kusten terechtkwamen). Ze lijken dus vaak op Engelse woorden: wensdag-woensdag, schèèp-schaap, leere-ladder, bul-stier. Het woord muide (Saksisch) is ouder dan mond (Frankisch). 'Meet' of 'mede' betekent vochtig hooiland.

Dialecten dreigen te verdwijnen. Toch is er veel aandacht voor. Het Erfgoedhuis Zuid-Holland heeft bijvoorbeeld een oproep gedaan om aandacht te besteden aan de dialecten. Dit fenomeen wordt *dialectrenaissance* genoemd (veronique.detier@ivdnt.org)

4. Het Rijnstreeks - Stephan de Vos

4 Stephan de Vos

Stephan de Vos vertelde zijn verhaal bijna geheel uit het hoofd. Hij is lexicograaf en heeft o.a. onderzoek gedaan in Huizen, Charlois, Egmond aan Zee en Vlaardingen. Regionale taalkunde dus. Hij is opgegroeid in de orthodox- protestante Zuid-Hollandse bijbelgordel, een gebied waar niet alleen het strenge protestante geloof maar ook streektaal tot voor vrij kort oppermachtig was. Hij spreekt 'Zuid-Hollands van het zuiden', geen Zeeuws. Over de streektaal in Rijnland, het Rijnstreeks, is een woordenboek in de maak dat bijna af is. Het Rijnstreeks is één van de streektalen in het Rijnland, het is zelfs de grootste streektaal in het gebied, maar het is niet dé streektaal in Rijnland. Het wordt in een groot gebied gesproken met Alphen a/d Rijn in het centrum. Stephan ging in op het waar, wat, hoe of omgeving en de verschillen binnen het Rijnstreeks. Hij las een variant op

³ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Isoglosse>

de parabel van de verloren zoon voor in het Oudaas, het 'dialect' dat mensen uit Oud Ade spreken.

De voltooiing van het Rijnstreekse woordenboek vergt nog twee tot tweeënehalf jaar en zal dan ongeveer 3.000 woorden tellen. 'Nou ken 't nog vastgelegd worden'.

5. Vragen

Voorafgaand aan de informele afsluiting was er gelegenheid tot het stellen van vragen. En zo volgde er een levendige uitwisseling tussen publiek en sprekers. Hieronder is een en ander samengevat in een aantal vragen en de antwoorden daarop, soms door enkele sprekers. De vragen zijn 'anoniem', dat wil zeggen uit de zaal en niet gekoppeld aan een specifieke vragensteller.

V Spreken de medewerkers aan het woordenboekproject dialect?

A Ja, vaak is men zich er niet van bewust dialect te spreken

V Is het Leids zangerig?

A In mijn herkomstgebied spreekt men zangerig.

Het Leids is zeker zangerig, veel Zuid-Hollandse dialecten komen 'zangerig' over. Er is onderzoek geweest naar de *melodie* van verschillende Nederlandse dialecten.

V Is het Fries een taal?

A Ja, het Fries is namelijk gecodeerd. Er was al vroeg literatuur in het Fries, rechtspraak. Je kunt eindexamen doen in het Fries. Veronique De Tier voegt eraan toe dat een dialect daarom niet onderdoet voor een taal.

V Uw Zuid Zuid-Hollands komt op mij over als een andere taal.

A Stephan: zoiets ervaar ik ook in Frans Vlaanderen. Wat door iemand als een andere taal ervaren wordt, en wat niet, is afhankelijk van de eigen taal/aan wat je gewend bent om rond je heen te horen. Mijn voormalige schoonfamilie verstond mij niet omdat zij uit een hele andere hoek van het Nederlands taalgebied kwamen

V In Voorhout had men het vroeger over 'ôôliebolle i.p.v. 'oliebollen'

A Dat is dus dialect! Net zoals "steenkôôle"!

V Hoe verhoudt zich dialect tot straattaal?

A Straattaal is jeugdtaal. Het dringt door in het Rotterdamse (stads)dialect: skeer = gierig. Veronique: de rol van straattaal is te vergelijken met de menging die zich omstreeks 800 voordeed tussen het Saksisch en Frankisch. Veel woorden verdwijnen ook weer. Veel Jiddische woorden blijven echter bestaan.

V Wat is de rol van opleiding, bijvoorbeeld. die van Neerlandicus?

A Als ik onder streekgenoten ben, speelt opleiding geen rol.

V Blijven dialecten? Denk bijvoorbeeld aan verhuizingen?

- A Ja en nee. De klassieke streektaal kalft inderdaad af. Taal is identiteit. Het hangt af van de dynamiek in je omgeving. Sociale stijging leidt tot minder dialect. In mijn jeugd hadden we geen radio of tv. Dialect was belangrijk voor ons. Het is wel zo dat de generatie dialectsprekers van vóór 1940 verdwijnt. Ik merk dat mijn plaatsgenoten jonger dan twintig jaar bepaalde dialectwoorden niet meer kennen. Veronique: 'wij' (hoogopgeleiden) hebben ervoor gezorgd dat dialecten uitsterven. De complexere maatschappij (*global village*) leidt ook tot een teruggang. Aan de andere kant zie je nu dat de Oekraïners afstand nemen van het Russisch en hun eigen taal bevoornden. Ook in Israël is het Hebreeuws terug. Overall in Zuid-Holland zie je een vervlakking, vandaar het streven naar het vastleggen in bijvoorbeeld woordenboeken, opnames, enz.
- V Ik kom uit Noordeloos en spreek het ABN dus op z'n Noorlôs uit.
- A In de plaats Noorden spreekt men ook ABN: 'Algemeen Beschaafd Noors'

5 Comite van goede zorgen: Josephine (l) en Margot

Ter afsluiting bedankte Wim Blijie de drie sprekers. Er waren bloemen voor Josephine en Margot die in De Coy, het onderkomen van de Stichting Oud Sassenheim, koffie, thee, drankjes en hapjes serveerden. En een fles wijn plus een extra bedankje voor Aad van der Geest die voor een perfecte organisatie zorgde.